

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«Організація раннього втручання
у системі роботи
інклюзивно-ресурсного центру»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.02 Олігофренопедагогіка
ГОРБАНЧУК Наталія Василівна

Керівник:
Миронова С.П., доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОМУ ЦЕНТРІ.....	3
1.1. Основні завдання діяльності інклюзивно-ресурсних центрів.....	8
1.2 Мета, завдання та принципи раннього втручання.....	17
1.3 Етапи раннього втручання.....	34
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОМУ ЦЕНТРІ.....	47
2.1 Методика і результати дослідження послуги раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі.....	47
2.2 Рекомендації щодо оптимізації послуги раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі.....	52
Висновки до розділу 2.....	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Сьогодні актуальним у теорії та практиці спеціальної освіти є впровадження особистісно орієнтованого, компетентнісного та інклюзивного підходу в освітній процес дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Діти з ООП є потенційними активними членами суспільства при умові надання їм потрібної психолого-педагогічної підтримки, реалізація якої – важлива умова успішної інклюзивної освіти та діяльності інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). ІРЦ – спільний майданчик для дітей, батьків, закладів, педагогів та органів влади для забезпечення інклюзивного навчання [41, с. 168].

За перші роки життя дитина проходить величезний шлях: від немовляти, яке ще нічого не вміє, до маленької людини, яка може ходити, танцювати, займатися спортом; розмовляти, формулювати свої бажання, озвучувати думки; цікавитися творчістю і мати власні уподобання. І саме в цей період у фахівців та батьків найкращі можливості допомогти дитині з виявленими порушеннями розвитку, які можна скоригувати. Перші роки життя дитини є визначальними для її подальшого росту та розвитку у майбутньому.

У 90-х роках минулого століття багато країн світу розробили програмні документи із раннього втручання (ранньої допомоги). Документи додали змін системному підходу у реабілітаційних послугах, які надавалися дітям з ООП. У цих документах вказано, що рання допомога надається кожній дитині від народження до трьох років (в деяких країнах до шести років).

Актуальність ранньої корекційно-розвиткової роботи з дітям із психофізичними порушеннями в Україні обумовлена стійкою тенденцією до збільшення кількості новонароджених зі складними психофізичними порушеннями, які спричиняють негативний вплив на їхній подальший розвиток.

Статистичні дані щодо стану здоров'я новонароджених в Україні свідчать про невтішні тенденції. Доля здорових новонароджених дітей за останнє десятиліття в Україні значно знижується: до 80% новонароджених є

фізіологічно незрілими, а майже 73% мають перинатальну патологію [4, с. 48]. За даними Держстату, в Україні сьогодні 163,9 тисячі дітей з інвалідністю.

Тому найгострішою проблемою сучасної медицини та освіти є раннє виявлення порушень з метою вчасної комплексної корекції допомоги. Комплексна корекційна допомога дитині на ранніх етапах передбачає попередження, подолання та виправлення порушень розвитку, що виникають в пренатальний, натальний і постнатальний періоди.

За даними Порталу ІРЦ, наразі в Україні створено 711 інклюзивно-ресурсних центрів, до яких було подано 412954 заяви. За даними МОН, станом на 01.12.2023 року створено 6158 інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, в них навчається 11285 вихованців з особливими освітніми потребами.

За даними МОН України станом на 01.12.2023 в Україні створено 690 інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Відповідно до підпункту 4 пункту 8 Положення про інклюзивно-ресурсний центр, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545, зазначені ІРЦ співпрацюють із закладами освіти (7012 ЗЗСО, 2840 ЗДО), зокрема беруть участь у діяльності команд психолого-педагогічного супроводу особи в закладі освіти та у розробленні індивідуальних програм розвитку (створено 11285 ІПР для вихованців з ООП ЗДО та 40354 ІПР для учнів з ООП ЗЗСО) [75].

В умовах воєнного стану продовжують працювати 664 ІРЦ, які надають послуги з проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку, корекційно-розвиткові послуги та здійснюють психолого-педагогічний супровід під час навчання дітей з ООП, в тому числі з числа внутрішньо переміщених осіб. 46 центрів знаходяться на тимчасово окупованій території (Донецька – 7, Запорізька – 22, Луганська – 9, Херсонська - 8). 36 ІРЦ були зруйновані.

За статистичними даними станом на 01.12.2023: кількість інклюзивних груп закладів дошкільної освіти - 6158, в них вихованців з особливими освітніми потребами – 11285, кількість інклюзивних класів закладів загальної середньої освіти – 29321, в них учнів з особливими освітніми потребами –

40354, кількість спеціальних класів ЗЗСО – 807, в них учнів з особливими освітніми потребами – 7044.

Відповідно до Положення про інклюзивно-ресурсний центр інклюзивно-ресурсний центр передбачає доступність освітніх послуг з раннього віку. У п.8 Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 06.09.2022 вказано що одним з основних завдань інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) є: надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з особливими освітніми потребами дітям раннього та дошкільного віку, які не відвідують заклади дошкільної освіти.

Вважаємо, що особливу роль відіграє діяльність ІРЦ у роботі з дітьми раннього віку з ООП, оскільки це допоможе сформувати в батьків адекватне ставлення до дитини та її порушення, правильну позицію щодо її виховання й розвитку на більш ранніх етапах онтогенезу, а також вчасно розпочати корекційно-розвиткову роботу з дитиною. Станом на 1 січня 2022 року, в Україні понад 6,5 тисячі родин отримували послугу раннього втручання [56].

Психолого-педагогічним вивченням дітей з психофізичними порушеннями перших років життя в Україні займались В. Бондар, Т. Грицишина, Т. Гурковська, В. Засенко, Н. Карпенко, В. Крамченко, К. Крутій, А. Кукуруза, Н. Манько, С.Миронова, Л. Федорович, М. Шеремет та ін.

Про важливість раннього втручання, ранньої корекційно-розвиткової роботи та ранньої реабілітації зауважували: Н.А. Бастун, М.Г. Буйняк, А.І. Георгінова, А.Б. Заплатинська, М.Е. Кропівницька, Е.К. Коса, Г.В. Кукуруза, Л.А. Маруніч, М.П. Матвєєва, С.П. Миронова, С.А. Михальська, Т.Л. Панченко, В.М. Ремажєвська, О.В. Склянська, О. Скрипко, Г.Б. Соколова, А.Ю. Сороківський, Т. Стасенко, А. Степанова-Камиш, С. Хоменко, Л.І. Чопик, Д.І. Шульженко та ін.

Своєчасне поєднання комплексного медичного та психолого-педагогічного супроводу з компенсаторними можливостями організму дитини у ранньому віці може суттєво нейтралізувати вплив первинного порушення на хід психофізичного розвитку дитини і стати потужним чинником профілактики її

соціальної дезадаптації (С. Миронова, В. Тарасун, В. Ремажевська, Д. Шульженко та ін.)

Зважаючи на актуальність проблеми та її недостатнє вивчення нами обрано тему дослідження – **«Організація раннього втручання у системі роботи інклюзивно-ресурсного центру»**

Мета дослідження – вивчити особливості організації раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні завдання діяльності інклюзивно-ресурсних центрів
2. Вивчити завдання і етапи організації раннього втручання
3. Експериментально вивчити методи і форми раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі
4. Запропонувати рекомендації для оптимізації організації раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі

Об'єкт дослідження – раннє втручання як напрям діяльності інклюзивно-ресурсних центрів.

Предмет дослідження – методи і форми раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення наукової інформації щодо проблеми організації раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі, спостереження, анкетування.

Теоретичне значення наукового дослідження. Результати теоретичного дослідження можуть бути використані при написанні наукових праць з проблеми організації раннього втручання в інклюзивно-ресурсному центрі.

Практичне значення наукового дослідження. Результати практичного дослідження можуть бути застосовані фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів для підбору відповідних форм і методів раннього втручання.

Апробація результатів дослідження: взято участь в одній Всеукраїнській науково-практичній конференції, опубліковано 1 наукову статтю.

База дослідження: Комунальна установа «Летичівський інклюзивно-ресурсний центр».

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (84 найменування), 1 додаток. Основний обсяг роботи складає 86 сторінок.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми особливостей організації раннього втручання у системі роботи інклюзивно-ресурсного центру дало змогу зробити такі висновки:

1. Раннє втручання – це міждисциплінарна сімейно-центрована система комплексної допомоги дітям раннього віку із порушеннями розвитку та дітям груп ризику, що спрямовується на оптимізацію розвитку дитини та покращує якість життя її сім'ї. Система раннього втручання розв'язує такі завдання: раннє виявлення дітей з порушеннями психофізичного розвитку; забезпечення комплексної міждисциплінарної оцінки розвитку дитини та її здібностей, можливостей її батьків та сім'ї; визначення потреб дитини і її батьків на основі результатів діагностики та складання індивідуальної програми корекції; наступність у діяльності закладів охорони здоров'я та освіти з батьками; надання ранньої корекційної допомоги дитині і підтримка членів її сім'ї.

2. Основною метою ранньої допомоги є рання корекція і компенсація психофізичних порушень дитини. Головною умовою ранньої корекційної допомоги є єдність психолого-медико-педагогічної діагностики та комплексної допомоги мультидисциплінарної команди фахівців. Завдання ранньої корекційно-розвиткової роботи є: виявлення потреб дитини, батьків і спеціалістів, які працюють із дитиною; визначення ресурсів для реалізації потреб та вирішення проблем дитини раннього віку; активізація напрямів забезпечення прав дітей раннього віку та їх батьків; організація системи ранньої комплексної допомоги, що відіграє важливу роль у допомозі дітей раннього віку з порушеннями психофізичного розвитку. Принципами організації ранньої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку є: принцип врахування сензитивних періодів у розвитку дитини, індивідуальний підхід, реалізація ранньої корекційної допомоги через ігрову діяльність, принцип сімейноцентрованості, принцип комплексності та

міждисциплінарної взаємодії, соціальна інтеграція та інклюзія, функціональний підхід.

3. Алгоритм надання послуги раннього втручання передбачає послідовність таких етапів: виявлення дітей з порушеннями психофізичного розвитку, побудова індивідуальної програми раннього втручання, виконання програми раннього втручання, оцінку ефективності програми раннього втручання, вихід із послуги раннього втручання, перехід сім'ї в інші програми чи заклади. Виділяють такі етапи послуги раннього втручання: звернення батьків до центру, перша зустріч і виявлення потреб, діагностика особливостей дитини, укладання індивідуального сімейного плану, впровадження плану, оцінювання та моніторинг результатів.

Раннє втручання як технологія передбачає такі етапи: звернення батьків дитини; первинна оцінка розвитку дитини і потреб сім'ї, розуміння первинного запиту, аналіз первинної оцінки командою спеціалістів та вибір команди для роботи з сім'єю, обговорення первинної оцінки із сім'єю, узгодження з нею функціонального запиту, поглиблена оцінка, що відповідає функціональному запиту, створення та впровадження індивідуальної програми раннього втручання, моніторинг і оцінка результатів впровадження програми, вихід сім'ї з програми раннього втручання.

4. Особливу роль у роботі з дітьми раннього віку з ООП відіграє діяльність ІРЦ, оскільки це допомагає сформувати в батьків адекватне ставлення до дитини та її порушення, правильну позицію щодо її виховання й розвитку на більш ранніх етапах онтогенезу, а також вчасно розпочати корекційно-розвиткову роботу з дитиною. Одним з основних завдань ІРЦ є: надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з особливими освітніми потребами дітям раннього та дошкільного віку, які не відвідують заклади дошкільної освіти. Важливим напрямом діяльності ІРЦ є рання реабілітація дітей з ООП як система реабілітаційних і корекційно-відновлювальних заходів, що застосовуються для дітей раннього віку для мінімізації чи подолання фізичних і інтелектуальних порушень, опанування

дітьми дошкільної освіти, що дасть можливість інтегруватись в дитячі групи та не перебувати їм в закладах інтернатного типу.

5. За результатами спостереження і анкетування батьків більшість дітей раннього віку схильні до простудних захворювань, мають проблеми із засинанням. У більшості дітей присутні навички самообслуговування, вони вміють гратися самостійно, граються з іншими дітьми досить охоче, проте майже половина дітей не бажають ділитися своїми іграшками. Улюбленими іграшками дітей раннього віку є: пазли, LEGO», ляльки, машинки, м'ячі. Третина дітей вдома люблять гратися з водою, а поза домом – половина дітей подобаються активні ігри. Лише половина дітей бажають відвідувати заклад дошкільної освіти. Для половини дітей найбільшою проблемою є впертість, а для третини дітей – гіперактивність. Найбільше від перебування у закладі дошкільної освіти батьки для дітей очікують їх спілкування з іншими дітьми.

6. Складено рекомендації для оптимізації надання послуги раннього втручання в інклюзивно-ресурсних центрах: збільшити мережу спеціальних закладів дошкільної освіти для дітей з психофізичними порушеннями до рівня повного забезпечення потреби у них; підтримати створення освітніх закладів нового типу – це навчально-реабілітаційні центри, які комплексно розв'язують проблему підтримки дітей з психофізичними порушеннями, а саме: від патронажної служби до отримання ними вищої освіти; збільшити медичний компонент при реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку через зростання медичного штату спеціальних освітніх закладах дошкільної та загальної середньої освіти, придбати їм необхідне лікувально-корекційне приладдя; запропонувати для законодавчого вирішення проблему фінансового забезпечення дитини з психофізичними порушеннями (виховання, навчання, засоби індивідуальної корекції); обладнати спеціальні освітні заклади для дітей з психофізичними порушеннями необхідними навчально-корекційними засобами, а вихованців — потрібними засобами індивідуальної корекції; використовувати інноваційні методи психолого-педагогічного вивчення і індивідуальні програми реабілітаційної роботи у спеціальних освітніх закладах.

У теперішній час під час війни пропонуємо такі рекомендації для надання послуги раннього втручання: надавати особливої уваги стабільності і доступності послуги раннього втручання, гнучкому виконанню домовленості з родиною стосовно місця зустрічі, форми роботи (онлайн чи офлайн), тривалості, змісту та обсягу послуги раннього втручання; запровадження сімейно-центрованих практик надання корекційної допомоги як підтримуючого середовища для сім'ї, що сприяє подоланню розгубленості та безпомічності, підвищує впевненість у собі і дозволяє планувати власне життя і життя дитини, підвищує рівень батьківської компетентності та самоефективності; психоемоційна підтримка фахівців з раннього втручання, організація їх постійного професійного спілкування, тренінгів і навчання з проблеми психотравми батьків у воєнний час та подолання її наслідків, аналіз реальних випадків і супервізії, пошук інноваційних форм у взаємодії фахівців із раннього втручання з різних областей України, формування команди ведення конкретного випадку із залученням різних спеціалістів, пошук можливостей фінансового забезпечення діяльності спеціалістів.

Перспективами подальших досліджень є створення та апробація моделі міжпрофесійної взаємодії та взаємодії батьків в інклюзивно-ресурсному центрі для оптимізації надання послуги раннього втручання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бастун Н. А. Служби раннього втручання в Україні : шлях до інтеграції. Київ : ІКЦ «Леста». 2005. 184 с.
2. Буйняк М. Г., Михальська С.А. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків, які виховують дошкільників з особливими освітніми потребами, в інклюзивно-ресурсному центрі. *Inclusion and Diversity* : науковий журнал. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 1. С. 20-23.
3. Вавіна Л.С., Ремажевська В.М. Розвиваємо у дитини вміння бачити: від народження до 6 років: поради батькам. Київ : Літера ЛТД, 2008. 128 с.
4. Васильковська С. Організація роботи Служби Раннього Втручання в умовах Дніпропетровського обласного методичного психолого-медико-педагогічного центру. *Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медикопедагогічної консультації* / за ред. А. Г. Обухівської. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. С. 47-52.
5. Войтко В.В. Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 96 с.
6. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності: навчально-методичний посібник / за ред. Л.Б. Люндквіст, В.В. Бурлака, А.Г. Шевцов. Київ : Герб, 2007. 288 с.
7. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
8. Георгінова А.І. Рання комплексна допомога дітям з особливостями психофізичного розвитку. URL : <https://vseosvita.ua/library/ranna-kompleksna-dopomoga-ditam-z-osoblivostami-psihofizicnogo-rozvitku-367846.html> (дата звернення: 05.03.2024).
9. Гудим І. Концептуальні підходи до організації психолого-педагогічного супроводу дітей раннього віку з глибокими порушеннями зору. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. №2. 2013. С. 22-26.

10. Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 617. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.12.2023).
11. Європейська асоціація з раннього втручання у дітей. URL : <https://www.eurlyaid.eu/> (дата звернення: 23.04.2024).
12. Інклюзивний ресурсний центр: досвід проекту / Під заг. ред. Н.З. Софій, Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.
13. Інклюзивно-ресурсні центри. URL : <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv> (дата звернення: 16.12.2023).
14. Інститут раннього втручання. URL : <https://ei.kharkov.ua/> (дата звернення: 15.03.2024).
15. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19#Text> (дата звернення: 21.02.2024).
16. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 04.11.2023).
17. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII
18. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 05.11.2023).
19. Закон України «Про надання спеціальної ранньої допомоги дітям-інвалідам». *Урядовий кур'єр*. 2003. № 11. С. 26-41.
20. Збірник анкет для батьків. Київ : Київський університет Б. Грінченка, 2012. URL : <https://naurok.com.ua/robota-z-batkami-anketuvannya-249995.html>
21. Каменщук Т. Психолого-педагогічний супровід сім'ї у діяльності Інклюзивного ресурсного центру Вінницької обласної психолого-медико-педагогічної консультації. *Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медико-педагогічної консультації* / за ред. А. Г. Обухівської. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. С. 43-47.

22. Кашуба Л. В. Інклюзивна модель навчання: компетентнісний підхід. *Завучу. Усе для роботи*. 2019. № 13-14. С. 20-23.
23. Колупаєва А.А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. №3. С. 7-11.
24. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
25. Корекційно-розвиткова робота. URL : <https://stud.irc.org.ua/korekcijnorozvitkova-robota-17-31-28-11-04-2019/> (дата звернення: 19.11.2023).
26. Крижанівська Т. В., Риков С. О. Організація медико-соціальної допомоги дітям з вадами зору в Україні : монографія. Київ : ТОВ «Видавнича компанія «КИТ», 2003. 18 с.
27. Кропівницька М. Е. Впровадження послуги раннього втручання на рівні пілотних областей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №6. С. 132-137. URL : <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6596&i=23> (дата звернення: 19.11.2023).
28. Кукуруза Г. В. Психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку: монографія. Харків : Планета-прінт, 2013. 244 с.
29. Кукуруза Г. В., Кравцова А. М. Раннє втручання як система фасилітації розвитку дитини з психомоторними порушеннями. *Медична психологія*. 2017. Т. 12, № 3. С. 44-47.
30. Кукуруза Г. В. Технологія раннього втручання: принципи, алгоритм, зміст : методичні рекомендації. Харків, 2017. 36 с.
31. Литовченко С. Діяльність ІРЦ у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами: актуальні питання. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 4 (93). С. 30-36.
32. Мартинюк В. Ю. Соціальна педіатрія в Україні : концепція, завдання, перспективи. *Медична газета «Здоров'я України». Педіатрія*, 2011. №1. С. 1-4.

33. Масару Ібука. Після трьох вже пізно. Київ : Сварог, 2021. 152 с.
34. Матвєєва О.В. Ключові аспекти надання професійної допомоги інклюзивно-ресурсними центрами: реалії та перспективи. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2023. Випуск 23 (52) С. 140-153.
35. Матвєєва О., Лапін А. Теоретична модель професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з розладом аутичного спектра. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. №1 (19). С. 97-110.
36. Мереживо життя. Функціонування мережі раннього втручання України в умовах війни. Харків : Інститут раннього втручання, 2022. 12 с.
37. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2015. 312 с.
38. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
39. Миронова С.П. Особливості інклюзивної дошкільної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 11. С. 8-15.
40. Миронова С. Педагогічна допомога дитині раннього віку з особливостями психофізичного розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. №5. С. 65-73.
41. Миронова С.П. Психологічна допомога дитині раннього віку з особливостями психофізичного розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 10. С. 6-12.
42. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. Порошенко та ін. Київ : Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд Порошенка», 2018. 252 с.

43. Павелків Р.В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2015. 469 с.

44. Павленко О.М. Використання технік арт-терапії у роботі практичного психолога інклюзивно-ресурсного центру з дітьми з особливими освітніми потребами. *Новітні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному просторі закладів загальної середньої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 жовтня 2020 року, м. Дніпро) / ред. колегія: В. В. Сиченко, Р. С. Аронова, В. М. Швидун, Н. А. Крупенина, О. О. Базилевська. Дніпро, 2020. С. 274-282.*

45. Панченко Т. Л., Заплатинська А. Б. Раннє втручання як система комплексної допомоги дітям раннього та дошкільного віку. *Народна освіта*. 2018. №3 (36). URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5463 (дата звернення: 22.03.2024).

46. Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 06.09.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2024).

41. Полупанова Я.М. Провідні напрямки діяльності інклюзивно-ресурсних центрів на етапі реформування освітньої системи України. *Новітні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному просторі закладів загальної середньої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 жовтня 2020 року, м. Дніпро) / ред. колегія: В. В. Сиченко, Р. С. Аронова, В. М. Швидун, Н. А. Крупенина, О. О. Базилевська. Дніпро. 2020. С. 168-175.*

42. Понад тисяча українських родин з дітьми з порушеннями розвитку отримують послугу раннього втручання. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/22983.html> (дата звернення: 03.04.2024).

43. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти від 28.04.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

44. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 493. Кабінет Міністрів України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

45. Про затвердження Порядку раннього виявлення у дітей порушень розвитку або ризику їх виникнення і своєчасного направлення сімей з дітьми до надавачів послуги раннього втручання для отримання такої послуги від 27 грудня 2023 р. № 1392. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.04.2024).

46. Про затвердження Типового положення про центр раннього втручання. URL : <https://www.msp.gov.ua/projects/723/> (дата звернення: 16.01.2024).

47. Проблеми інклюзивно-ресурсних центрів та пропозиції щодо їх розв'язання. URL : <https://eo.gov.ua/problems-inkliuzyvno-resursnykh-tsentriv-ta-propozytsii-shchodo-ikh-rozv-iazannia/2024/03/06/>. (дата звернення: 06.03.2024).

48. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, І.В. Бобренко, С.В. Трикоз, О.І. Мякушко, І.В. Сухіна, Н.С. Бабій, Н.П. Цимбалюк, І.Д. Лукачук та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. К., ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2023. 438 с.

49. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / за ред. Т. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.

50. Полупанова Я.М. Провідні напрямки діяльності інклюзивно-ресурсних центрів на етапі реформування освітньої системи України. *Новітні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному просторі закладів загальної середньої освіти*: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 жовтня 2020 року, м. Дніпро) / В. В. Сиченко, Р. С. Аронова, В. М. Швидун, Н. А. Крупенина, О. О. Базилевська. Дніпро, 2020. С. 168-175.

51. Програма «Батьки за раннє втручання в Україні». URL : <https://naiu.org.ua/project-naiu/programa-batky-za-rannye-vtruchannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 11.04.2024).

52. Психолого-педагогічні основи ранньої діагностики та корекції вад психофізичного розвитку / Е.К. Коса, Л.А. Маруніч, М.П. Матвєєва, В.М. Ремажєвська, А.Ю. Сороківський / за заг. редакцією В.М.Ремажєвської. Львів : «Апріорі», 2011. 91 с.

53. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник / за ред. А.А. Колупаєвої. Київ : ТОВ ВПЦ «Літопис –ХХ». 2010. 28 с.

54. Раннє втручання – це послуга, що змінює життя. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/20801.html?PrintVersion> (дата звернення: 12.04.2024).

55. Раннє втручання – флагманський проєкт Мінсоцполітики зі створення безбар'єрного простору в Україні. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/23333.html> (дата звернення: 13.04.2024).

56. Раннє втручання: що це за послуга та для кого. URL : <https://nakypilo.ua/partnerski-materialy/rannie-vtruchannia-shcho-tse-za-posluha-ta-dlia-koho/> (дата звернення: 10.04.2024).

57. Рання комплексна діагностика і реабілітація дітей з сенсорними порушеннями : реалії та перспективи. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю*. Статті та лекції. Львів : Український бестселер. 2010. 360 с.

58. Рання логопедична корекція : навчально-методичний посібник / Л. А. Черніченко. Умань : Візаві, 2020. 150 с.

59. Ремажєвська В. М. Науково-організаційні основи створення системи ранньої комплексної допомоги дітям з вадами зору. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Збірник наукових праць, 2007. №4 (6). С. 81-89.

60. Робота інклюзивно-ресурсних центрів у період воєнного стану. URL : <https://oplatforma.com.ua/article/1393-pro-nklyuzivno-resursniy-tsentr> (дата звернення: 17.04.2024).
61. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. 334 с.
62. Сак Т.В. Особлива дитина: від народження до 6 років. Київ : Літера ЛТД, 2008. 144 с.
63. Скляньська О. В. Програми психолого-педагогічної допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку та їх родинам. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. Вип. 3. С. 233-237.
64. Скляньська О.В. Психолого-педагогічний супровід дитини раннього віку з особливими потребами в умовах інклюзивно-ресурсного центру. *HUMANITARIUM*. 2019. Вип. 42 (1). С. 154-164.
65. Скляньська О. В. Соціальна взаємодія дитини раннього віку з близьким дорослим в контексті ранньої психолого-педагогічної допомоги. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. №3. С. 69-78.
66. Скляньська О. В. Супровід первинної соціалізації дитини з особливими потребами в програмах раннього втручання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 307-312.
67. Скрипко О. Що таке раннє втручання і навіщо воно потрібне. URL : <https://nus.org.ua/view/shho-take-rannye-vtruchannya-i-navishho-vono-potribne/> (дата звернення: 18.04.2024).
68. Софій Н. Інклюзивні ресурсні центри: канадський досвід та українські реалії. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 1. С. 34-40.
69. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
70. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.

71. Синьова Є.П. Тифлопсихологія : підручник. Київ : Знання, 2008. 365 с.
72. Соколова Г.Б. Сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітям з відхиленнями у розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2015. Вип. 5. С. 283-292.
73. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.
74. Стасенко Т. Раннє втручання : для якісної послуги необхідна ефективніша міжвідомча координація. *Український медичний часопис*. 2018. URL : <https://umj.com.ua/uk/publikatsia-129279-rannye-vtruchannya-dlya-yakisnoyi-poslugi-neobhidna-efektivnisha-mizhvidomcha-koordinatsiya> (дата звернення: 04.05.2024).
75. Статистичні дані. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 03.04.2024).
76. Степанова-Камиш А. М'який перехід дитини з ООП із раннього втручання в садок: чому це важливо і як проводити. URL : <https://nus.org.ua/articles/m-yakyj-perehid-dytyny-z-oor-iz-rannogo-vtruchannya-v-sadok-chomu-tse-vazhlyvo-i-yak-provodyty/> (дата звернення: 07.04.2024).
77. Тарасун В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації : монографія. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2012. 412 с.
78. Тат'янчикова І. В. Соціалізація дитини з вадами розвитку: теорія, досвід, технології: монографія. Слов'янськ: Б. І. Маторіна, 2017. 457 с.
79. Товстуха О.М. Особливості реабілітаційного процесу дітей з функціональними обмеженнями в умовах інклюзивно-ресурсних центрів України. *Новітні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з*

особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному просторі закладів загальної середньої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 жовтня 2020 року, м. Дніпро) / В. В. Сиченко, Р.С. Аронова, В. М. Швидун, Н. А. Крупенина, О. О. Базилевська. Дніпро. С. 189-193.

80. Удич З. Психолого-педагогічний супровід батьків дошкільника з особливими потребами. *Освітній простір України*. 2016. Вип. 8. С. 143-151. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2016_8_27. (дата звернення: 12.04.2024).

81. Хоменко С. Етапність розвитку системи ранньої допомоги в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 9 (103). С. 85-97.

82. Чопик Л.І. До питання ранньої психолого-педагогічної корекційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями. *Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти*. Збірник матеріалів IV Подільської науково-практичної конференції. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2019. 239 с.

83. Шляхи співпраці інклюзивно-ресурсних центрів та батьків дітей з особливими освітніми потребами / за ред. В. В. Сиченко. Дніпро : КЗВО "ДАНО" ДОР, 2019. 47 с.

84. Шульженко Д.І. Дизонтогенетичні аспекти ранньої корекційно-педагогічної роботи в соціально-реабілітаційних центрах. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2004. № 1 (3). С. 494-499. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/453> (дата звернення: 11.04.2024).